

Tonga

KAVA QUALITY STANDARD

SEPTEMBER 2021 / SEPITEMA 2021

Government of Tonga

Pacific Horticultural &
Agricultural Market Access
Plus Program

Supported by Australia and New Zealand

Tonga

KAVA QUALITY STANDARD

SEPTEMBER 2021 / SEPITEMA 2021

Government of Tonga

Pacific Horticultural & Agricultural Market Access Plus Program
Supported by Australia and New Zealand

Version 1.0 - Sune 2020
Version 2.0 - 'Aokosi 2020
Version 3.0 - Sepitema 2021

FAKAHOKOHOKO 'O E KANOTOHI

TALATEU.....	2
01 TATAKI	3
02 PUIPUITU'A 'O E KAVA TONGA.....	4
03 NGAAHI FA'UNGA & 'ELEMĒNITI LELEI.....	6
04 NGAAHI ME'A KONA KEHE	8
05 HAISINI MO E MALU FAKAME'ATOKONI.....	9
06 FOUNGA HONO MUIMUI'I E TUPU'ANGA 'O E KOLOA & FAKAMATALA 'O E KOLOA	9
07 NGAAHI FOUNGA 'ANALAIISO & TO'O SEMIPOLO.....	10
08 KO E SIVI.....	11
FAKAMATALA MAKEHE FIKA 1: NGAAHI TEFITO'I FAKAKAUKAU 'O E HAISINI FAKAME'ATOKONI & HACCP	11
VAHE 1: NGAAHI TAUMU'A	12
VAHE 2: TATAKI, FAKA'AONGA'I & FAKA'UHINGA.....	12
VAHE 3: KO E 'ULUAKI FATONGIA TEFITO KI HONO NGAOHI 'O E KAVA	15
VAHE 4: 'API NGĀUE, MO HONO UTA ATU 'O E KAVA: PALANI & NGAAHI ME'ANGĀUE	16
VAHE 5: MAPULE'I HONO FAKAHOKO 'O E NGĀUE.....	20
VAHE 6: FALENGĀUE: TAUHI & FAKAMA'A	23
VAHE 7: FALENGĀUE: HAISINI FAKAFO'ITUITUI	26
VAHE 8: KO HONO FE'AVEAKI.....	27
VAHE 9: FAKAMATALA'I 'O E KAVA MO HONO NAUNAU.....	28
VAHE 10: AKO NGAUE	29
FAKAMATALA MAKEHE FIKA 2: TATAKI: FEKUMI KI HE KOLOA KAVA	30
FAKAMATALA MAKEHE FIKA 3: TATAKI: SIVI'I & 'ANALAIISO	32

TALATEU

Ko e ngaahi 'Otu Motu 'o Tonga' 'oku tu'u ia 'i he feitu'u 'o e Tahī Pasifiki Tonga', ofi ki Fisi pea mo Ha'amoā, 'a ia na'e nofo'i ia fakafuofua ki he ta'u nai 'e 3000 kuohili' 'e he kakai Tonga', 'o hoko ai ia ko e taha 'i he ngaahi feitu'u motu'a taha ke ala nofo'i 'i he feitu'u' ni. Koe'uhi' ko e mahu'inga ki he ngaahi 'ulungaanga mo e ngaahi ouau faka-fonua 'a e fonua', kuo hoko ai 'a e kava' ko e taha 'o e ngaahi koloa mahu'inga taha 'a Tonga, 'o kau ai ki he ngaahi ouau 'o e fakanofu Tu'i, fakanofu hou'eiki, ngaahi katoanga mali, ngaahi me'afaka'eiki mo e ngaahi 'apisia, pea pehē foki ki he ngaahi ouau fakasōsiale kehekehe.

'Oku hoko 'a hono ma'u ko ia 'o e kava' 'i he ngaahi ouau faka-fonua' ke ne fakahaa'i ai 'a e ngaahi tefito'i kavei koula 'e fā 'o e mo'ui mo e 'ulungaanga faka-Tonga', 'a ia 'oku tefito ia 'i he – faka'apa'apa, fakatōkilalo, mateaki, pea mo e fekāinga'aki pē ko e fevahevahe'aki. Ko e ngaahi tefito'i 'ulungaanga ko 'eni' 'oku kei māfana pē hono tauhi mo hono fakahā'i' 'i he ngaahi tō'onga 'o e fefaka'apa'apa'aki', fevahevahe'aki', fetokoni'aki' mo e fetauhi'aki', loto fakatōkilalo' mo e loto-fie-foaki', mamahi'i me'a' mo e tauhi-ma'uma'uluta hotau vā 'i he'etau fekāinga'aki fakafāmilī'.

Kuo fa'u mo fokotu'utu'u 'a e pepa ko 'eni ki he "Ngaahi Fakahinohino ki he Tu'unga Faka-Māketi'i 'o e Kava Tonga'", ke fakapapau'i 'oku teuteu'i mo ngaohi 'a e kava' ko e Koloa Tukufakaholo mo Faka-Komēsiale, 'o fakatatau ki he ngaahi lao pe tu'utu'uni mo e ngaahi fakahinohino ke ne a'usia 'a e tu'unga malu faka-me'atokoni 'o e Kava Tonga'.

'I hono ngāue'aki 'o e ngaahi fale'i pe fakahinohino ko 'eni', 'oku fakataumu'a ai 'a e kau fakamāketi Kava', mo e kau Ngoue tō-kava kotoa pē 'i Tonga' ni, ke hākeaki'i hake 'a e tu'unga falala'anga hono fakamāketi'i 'o e Kava', 'i he hoko 'a e kava' ko ha koloa fakame'atokoni 'oku ma'a, pea lava leva ke toe lahi ange ai 'a e ngaahi māketi 'e uta atu ki ai 'a e kava' mei Tonga' ni.

'Oku 'oatu foki 'i he pepa ni 'a e ngaahi fiema'u, tu'utu'uni mo e ngaahi fale'i lelei taha ke muimui'i 'e kinautolu ko ia 'oku nau pisinisi 'aki 'a e Kava Tonga' ke ne a'usia 'a e tu'unga lelei taha 'oku fiema'u 'e he kau fiema'u fakatau kava. 'Oku fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni ko eni' 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakafeitu'u ki he Tu'unga 'o e Kava 'i hono faka'aonga'i ko e Me'atokoni'. 'Oku toe 'oatu pē foki 'e he pepa tu'utu'uni ko 'eni' 'a e ngaahi fiema'u mo e fakahinohino ki hono uta atu 'o e Kava' ki tu'apule'anga ke toe ngaohi'aki ha koloa pe me'atokoni kehe.

01 TATAKI

Ko e ngaahi tu'utu'uni ko 'eni' 'oku fakataumu'a ia ki he kava' pea mo ha toe koloa kehe pē 'oku ngaahi mei ai, 'o hangē ko ia 'oku fakamatala'i atu 'i he **Konga 2**, pea ke faka'aonga'i ko e me'atokoni pe ko ha inu, pe ko ha toe koloa pē ke faka'aonga'i 'i Tonga' ni pe toe fonua ange 'i tu'a pule'anga.

Ko e ngaahi tu'utu'uni ngāue foki ko 'eni' 'oku fokotu'u atu 'i he pepa' ni, 'oku 'ikai ko ha ngaahi fakakaukau fo'ou, ka ko hono fakatahataha'i mai ia 'o e Ngaahi Kupu'i Lao, Ngaahi Tu'utu'uni Ngāue, mo e Ngaahi Fale'i Fakahinohino felave'i mo e ngaahi koloa kotoa pē 'oku ngaahi mei he kava', 'a ia kuo 'osi fa'u mo fakapaasi 'o hoko ko e Lao mo e Tu'utu'uni Ngāue 'i he ngaahi Kautaha Fakavaha'a Pule'anga'.

'Oku fokotu'u atu ai 'i he konga ko 'eni, 'a e fakanounou mo e fakaikiiki ki he ngaahi Lao, Tu'utu'uni Ngāue, mo e ngaahi Tohi Fakahinohino 'e toutou hā atu ko e fakamo'oni (Reference) ki he ngaahi fale'i 'oku hā atu 'i he pepa' ni.

Hingoa Fakanounou	Fakamatala fakaikiiki
1 Lao Me'atokoni (2009)	Lao Fakafeitu'u 'a 'Ēsia ki he Me'atokoni (295R-2009) (Standard Codex 295R-2009)- Asian Regional Stan/Codex
2 Lao Haisini Faka-me'atokoni (1969)	Lao Fakavaha'a Pule'anga ki he Haisini 'o e Me'atokoni (CAC/RCP 1-1969) International Code of Practice for Food Hygiene (CAC/RCP 1-1969)
3 Lao ki he Kemikale Faka-Ngoue (2003)	Lao 'a e Kautaha Fakavaha'a Pule'anga ki hono 'Analaiso 'o e ngaahi Kemikale fakangaoue (AOAC 923-2003) Association of Official Analytical Chemistry (AOAC 923-2003)
4 Tohi ki he Siemu 'o e me'atokoni (1997)	Tohi Fakahinohino 'o e ngaahi Siemu 'i he Me'atokoni (CAC/GL 21-1997) Establishment and Application of Microbiological Criteria for Food (CAC/GL 21-1997).

‘E ‘ikai tu’uma’u ai pē ‘a e ngaahi tu’utu’uni mo e fale’i fakahinohino ‘oku ‘oatu ‘i he pepa’ ni, he ‘oku kei hokohoko atu pē ‘a e ngaahi ngāue ki hono fakalelei’i, fakatonutonu mo fakakakato ‘o e pepa’ ni, pehē foki ki hano toe tātaki mai ‘o ha ngaahi fale’i fakatekinikale fo’ou, kae pehē ki ha ngaahi ‘ilo pe fakakaukau fo’ou ‘i he kaha’u’.

02 PUIPUITU’A ‘O E KAVA TONGA

Ko e ngaahi koloa ‘oku ala ma’u mei’ he fu’u kava’ ***Piper methysticum Frost***, ‘oku ma’u ia mei he ngaahi kongokonga kehekehe ko ‘eni’:

- a) Kata’i kava mo e kakano’i kava mata, kau ki ai ‘o ka kuo teletele ‘o fakamōmōa.
- b) Aka’i kava mata pe mōmōa

‘Oku ‘ikai kau heni ‘a e ngaahi kata’i kava ‘oku kei muimuia’, lau’, pea mo e kili’i kava’ ‘i hono teuteu’i ‘o hangē ko ia ‘oku fakamatala’i ‘i he **Konga 2.1**.

2.1 FA’AHINGA ‘O E KAVA

‘Oku kau ‘a e kava’ ki he fa’ahinga ‘o e ‘akau ko hono hinoga faka-saienisi’ ko e ***Piper Methysticum Frost***, pea kehekehe pē foki mo hono ngaahi fa’ahinga’.

Ko e founga tukufakaholo pē ki hono teuteu’i ‘o e kava’ ke inu mo faka’aonga’i ‘i he ngaahi ouau kātōanga’, ko hono palu fakataha pē ‘a e vai mo e efuefu’i kava, ‘o tatau pē ‘a e kata’, aka’, pea mo e kakano’.

Ko e fa'ahinga kehekehe leva 'eni 'o e kava' 'oku ala ma'u 'i Tonga' ko e:

- i) Kava Lekahina
- ii) Kava Fukufufulu
- iii) Kava Lekakula /Kava Leka'uli
- iv) Kava 'Akaukula/ Kava Kula
- v) Kava Kofekula
- vi) Kava Kofehina/Kava 'Akauhina
- vi) Kava Valu

2.2 NGAARI KOLOA MEI HE KAVA

Ko e ngaahi koloa kotoa 'eni 'oku ma'u mei he Kava', 'a e 'oku fakamatala' i he Tohi Tu'utu'uni mo Fakahinohino ko 'eni':

2.2.1 Kava Mata

Ko e kava mata, pe ko e kava na'e toki ta'aki pea fufulu 'aki ha vai 'o ma'a mei he kekekele' mo e 'uli' pea te'eki ke fakamomoa.

2.2.2 Kava Momoa

Ko e kava momoa, 'o tatau pe ki he aka, kakano, pe ko e kata, kuo 'osi fahifahi iiki 'o tauaki fakamomoa 'i he la'aa', pe ko hano toe fakamomoa 'i ha toe founa ange.

2.2.3 Huhua'i Kava

Ko e huhua'i kava' 'oku toki ma'u ia 'i hono palu fakataha'i e efuefu'i kava momoa' pe ko e kava mata' pea mo e vai', 'o toki fakatau pe tufa leva ia ko e inu 'i he ngaahi ouau fakafonua' pe ngaahi ha'ofanga faka-sosiale'. 'Oku malava pe foki ke toe ngae'aki pe tanaki atu 'a e huhua'i kava' ki ha toe koloa kehe ange, 'i hono toe liliu 'a e huhua'i kava' ki he pauta efuefu', 'aki 'a hono fana fakamomoa (spray-drying), tuku'aisi fakamokomoko (freeze-drying), pe ko hono fakatoka (ground-drying) 'o e huhua'i kava' 'i ha ngaahi misini pe me'angae fakatekinolosia.

03 NGA AHI FA'UNGA & 'ELEMĒNITI LELEI

3.1 LANU

Ko e lanu 'o e ngaahi koloa mei he kava' 'oku nau meimei ke lanu melomelo maama.

3.2 TU'UNGA MATU'OTU'A

'Oku mahu'inga 'aupito ke matu'otu'a lelei 'a e kava' ('o angamaheni ke 'oua 'e toe si'isi'i ange he ta'u 'e 3) pea toki ta'aki.

3.3 NANAMU MO HONO IFO

'Oku ma'u 'e he ngaahi koloa ngaahi mei he kava' 'a e fa'ahinga nanamu 'o e ngaahi me'a mei he 'akau'. Ka toe t'ānaki atu leva ha fa'ahinga 'akau pe toe koloa kehe 'o tuifio pea mo e kava', 'e uesia leva 'a e kava', pea 'e 'ilonga ia 'i he liliu 'a hono nanamu'.

Koe'uhi' ko e kau 'a e kava' ki he fa'ahinga 'o e polo' (*pepper*), 'oku ne ma'u leva 'a e fa'ahinga ifo 'oku meimei tatava, tamala, fisifisi, 'i he taimi 'oku ma'u pe inu ai', pea 'au pē ki he ongo'i konā mo e ongo'i mamatea 'i he'ene toe mālohi pe taufua ange'.

3.4 TU'UNGA 'ULI

Fakatatau ki he ngaahi founa ki hono sivi'i 'o e ma'a 'a e kava', ko e kava Kalasi 'Uluaki mo ma'a', 'a e kava 'oku 'ikai toe laka hake he pēseti 'e 0.63 'a 'ene 'uli'. 'Oku Kalasi Ua leva 'a e kava 'oku laka hake he 0.63 pea si'isi'i ange he 0.7 'a hono fakapēseti e 'uli 'oku ma'u ai'. 'E lau leva 'oku 'uli 'aupito ha kava 'oku lahi hake he pēseti 'e 0.7 'ene 'uli', pea 'e fiema'u leva ia ke toe fufulu mo fakamōmoa fo'ou.

3.5 HAUHAU

Ko e kava mōmoa lelei taha mo *Kalasi 'Uluaki'* he'ikai toe laka hake hono hauhau' 'i he pēseti 'e 12.5. 'E Kalasi Ua leva kapau 'e laka hake hono hauhau' 'i he pēseti 'e 12.5 kae si'isi'i ange he pēseti 'e 12.9. Kapau leva 'e laka hake 'a e hauhau ia 'o e kava' 'i he pēseti 'e 12.9, 'e fiema'u leva ia ke toe fakamōmoa telia na'a tu'unga fulufulua.

3.6 EFU

Ko e kava lelei taha pe Kalasi'Uluaki' he'ikai toe laka hake 'i he pēseti 'e 6 'a e efu 'oku' ne ma'u'. 'E Kalasi Ua leva kapau 'e laka hake he pēseti 'e 6 kae si'isi'i ange he pēseti 'e 6.5, pea pehē pē ki he kava 'e laka hake 'ene efua' 'i he pēseti 'e 6.5, ka kuo pau ia ke toe fufulu mo fakamōmoa.

3.7 KAVALEKITOUNI (KAVA LACTONE)

Ko e **lekitouni** (lactone) 'oku 'uhinga ia ki he ngaahi 'elemēniti fakakemikale kehekehe 'oku ne fakatupu 'a e kona mo e mālohi 'o e kava'. Neongo ko e fa'ahinga lekitouni kehekehe 'e 18 'oku ma'u 'i he kava 'oku lava ke faka'aonga'i ki he inu' (Kava Lelei), ka ko e fa'ahinga pē eni 'e 6 'o e kava lekitouni' 'oku ma'u 'i he lahi taha 'o e fa'ahinga kehekehe 'o e kava' kuo lava ke sivi'i', pea mo honau ngaahi fika faka'ilonga takitaha (identification numbers):

- 1 = Desmethoxyyangonin (DMY)
- 2 = Dihydrokavain (DHK)
- 3 = Yangonin (Y)
- 4 = Kavain (K)
- 5 = Dihydromethysticin (DHM)
- 6 = Methysticin (M)

Ko e ngaahi Kava Lelei 'oku fakamatala ki ai 'a e pepa fakahinihino' ni, 'oku nau ma'u 'e kinautolu 'a e 'elemēniti fakakemikale ko e 2,4, mo e 6 'i he 'uluaki mata'ifika 'e tolu honau ngaahi fika faka'ilonga'. Ko ha toe kava ange 'oku 'ikai ke ne ma'u 'a e ngaahi mata'ifika ko 'ena', 'oku fakamavahe'i leva ia mei he fa'ahinga ko 'eni 'o e kava 'oku tau talanoa ki ai'.

Ko e fa'ahinga kotoa 'o e Kava Lelei' 'oku 'ikai toe si'isi'i ange 'i he pēseti 'e 250 'a hono fakahoa e lahi 'o e kavain mo e methysticin 'oku nau ma'u'. Vakai ki he **Lao ki he Me'atokoni (2009)** ki hono ngaahi fakaikiiki'.

Ko e mālohi mo e kona (lekitouni) 'o e kava' 'oku fakatefito ia mei he fa'ahinga 'o e kava', kongā 'o e fu'u kava' 'oku faka'aogna'i', pea mo e feitu'u fakasiokālafī na'e tō ai e kava'.

'I hono fakatātā'aki e kongokonga 'o e fu'u kava'; 'e lahi ange pē 'a e ngaahi 'elemēniti fakalekitouni: Kavain(K), Demethoxyyagonain (DMY), Yagonain (Y), Dihydrokavain (DHK), Methysticin (M), mo e Dihydrothysticin (DHM) ki he kona mo e mālohi 'a e kava' 'i hono aka', 'o fakahoa ki hono kata' pea mo hono lau'.

3.8 NGA AHI MAUMAU

Ko e ngaahi maumau eni 'e hoko ki he kava mōmōa:

a) Kava maumau'i 'e he 'Inisēkite:

Kava 'oku 'asi ai hono maumau'i 'e he 'inisēkite pe mahaki, pe ma'u ai ha 'inisēkite kuo mate.

e) Kava Tu'unga fulufulua:

Kava kuo uesia 'e he tu'unga fulufulua.

f) 'Ikai ke toe namu kava:

Kava kuo 'ikai ke ne toe ma'u 'ene nanamu kava faka-e-natula'.

3.8.1 Fakakalakalasi 'o e Kava 'oku fe'unga ke faka'aonga'i.

Ko e koloa pe kava kotoa pē 'oku 'ikai ke ne a'usia 'a e ngaahi fiema'u mo e tu'utu'uni ki he'ene ma'a mo lelei ke faka'aonga'i, 'e lau leva ia 'oku 'ikai taau pe fe'unga ke faka'aonga'i. 'E kau atu foki mo e ngaahi fakahinohino pe tu'utu'uni 'i he Ngaahi Lao Fakame'atokoni' ki hono toe fakapapau'i 'o e konga ko 'eni'.

04 NGAahi ME'A KONA KEHE

Kuo pau ke muimui mo faipau hono teuteu'i 'o e kava' pe ngaahi koloa kotoa pē 'oku ngaahi mei he kava', ki he ngaahi fiema'u tefito 'oku tu'utu'uni 'e he Ngaahi Lao Fakamāmāni Lahi ki he ngaahi me'akona kehe 'i he me'atokoni' (CODEX/STAN 193-1995). Kuo pau foki ke toe muimui'i pau mo e ngaahi tu'utu'uni 'a e Ngaahi Lao Fakamāmāni Lahi ki he Me'atokoni' (Codex Alimentarius Commission), fekau'aki mo e ngaahi kemikale kona'.

05 HAISINI MO E MALU FAKAME'ATOKONI

5.1 Kuo pau ke teuteu'i e kava' mo e ngaahi koloa kotoa pē mei he kava' 'o fakatatau ki he ngaahi fakahinohino felāve'i tonu mo e **Ngaahi Tefito'i Fiema'u Fakalukufua ki he Haisini Faka-me'atokoni** (*"General Principles of Food Hygiene"* (CAC/RCP 1-1969: Rev.4-2003), 'a ē 'oku malumalu ai e **Ngaahi Tu'utu'uni Ngāue Fakavaha'a Pule'anga ki he Haisini Faka-me'atokoni** (*International Code of Practice for Food Hygiene*) hangē ko ia 'oku fakaikiiki atu 'i he **Fakamatala Makehe Fika 1**.

5.2 Kuo pau foki ke fakapapau'i 'oku ngaohi mo teuteu'i 'a e kava' mo e koloa kotoa pē 'oku ngaohi mei he kava' ke hao mo malu mei he siemu fakatupu mahaki' 'o fakatatau ki he fiema'u mo e fakahinohino 'oku fakamatala'i 'i he **Tohi 'o e Siemu 'i he Me'atokoni CAC/GL 21-1997**.

06 FOUNGA HONO MUIMUI'I E TUPU'ANGA 'O E KOLOA & FAKAMATALA 'O E KOLOA

6.1 FOUNGA KI HONO MUIMUI'I E KOLOA.

Kuo pau ke fokotu'u pea ngāue'aki 'e he tokotaha pe ngaahi kautaha ngaohi kava kotoa pē, ha founga faka'ilonga pe fakahinohino 'i he kava' mo e ngaahi koloa kotoa pē kuo nau ngaohi mei he kava', koe'uhi' kae lava 'o muimui'i mo lēkooti 'a e ngaahi fakamatala kotoa pē ki ha fiema'u 'a e **Ma'u Mafai ki he Fakafuofua Koloa (Competent Authority)**. Vakai ki he **Fakamatala Makehe Fika 2** pea mo e fakaikiiki 'o e konga ko 'eni'.

6.2 PEPA FAKAMATALA 'I HE TU'A KOFUKOFU.

Kuo pau ke 'i ai ha pepa fakamatala ke fakahingoa pe leipolo'i ai e koloa kotoa pē 'oku ngaohi mei he kava', 'o fakahā mahino ai 'a e fa'ahinga koloa ko ia', pea fokotu'u ki ai e Māhina mo e Ta'u (Date) na'e fa'o, fakamilemilla pe ngaohi ai'. Kuo pau ke kau atu foki mo e Feitu'u (Kolo, Fonua pe Motu) na'e ngaohi ai', pea pehē ki he fakaikiiki kotoa 'o e koloa 'oku ngaohi', 'i hono fokotu'u ki he ngaahi pepa fakamatala' pe leipolo'.

6.3 HINGOA 'O E FA'AHINGA TAKITAHA 'O E KAVA

Kuo pau ke hā 'a e hingoa faka-saienisi pē ko e hingoa angamaheni 'o e fa'ahinga kava na'e ngāue'aki ki he koloa ko ia', 'i hono pepa fakamatala 'i he tu'a kofukofu.

6.4 FAKAMATALA 'O E KOLOA 'IKAI FAKATAU FAKAMOVETEVETE

'Oku 'atā pē ke fakakau atu 'a e fakamatala fekau'aki mo e 'ikai ke fakatau fakamovetevete atu 'o ha koloa kava, pe 'e tauhi pē ia 'i ha feitu'u kehe, 'o 'ikai tatau ia mo e pau ke fakahā 'a e ngaahi fakaikiiki kotoa koe' 'oku hā 'i he ngaahi pepa fakamatala' pe pepa leipolo'.

6.5 NGAHI FIEMA'U MAKEHE KI HE NGAHI PEPA FAKAMATALA.

Kuo pau ke fakahā mahino 'i he ngaahi pepa fakamatala pe pepa leipolo kotoa pē, ko e koloa kava' 'oku 'ikai fakataumu'a ia ki ha 'uhinga faka-faito'o, ka ki he inu faka-me'atokoni pē, tukukehe ange kapau 'oku fiema'u ia 'e ha Lao Fakavaha'a pule'anga ko toe fakamatala'i fakaikiiki.

07 NGAHI FOUNGA 'ANALISO & TO'O SEMIPOLO

7.1 TU'UNGA HAUHAU

Ko hono fua e Tu'unga Hauhau 'i he kava' kuo pau ke fakatatau ia ki he ngaahi tu'utu'uni mo e founga ngāue 'a e ***Lao ki he ngaahi Kemikale faka-Ngoue' (2003).***

7.2 TU'UNGA 'O E NGAHI 'ELEMĒNITI FEFEKA

Ko e fua ki he lahi 'o e ngaahi 'elemēniti fefeka 'i he kava' kuo pau ke fakatatau ia mo e ngaahi tu'utu'uni mo e founga ngāue 'a e ***Lao ki he ngaahi Kemikale faka-Ngoue' (2003)***, pea 'oku fika'i ia 'aki hono kole 'o e lahi e pēseti 'o e vai 'oku 'i he kava' mei he pēseti fakakātoa 'e 100.

7.3 TU'UNGA 'O E EFU

Ko hono fua 'o e Tu'unga 'o e Efuefu' 'e muimui pē mo ia ki he ngaahi tu'utu'uni 'a e ***Lao ki he ngaahi Kemikale faka-Ngoue' (2003).***

7.4 TU'UNGA 'O E LAHI 'O E KAVALEKITOUNI (KAVALACTONE)

Ko hono fua e lahi 'o e lekitouni (kavalactone) pe kemikale 'i he kava' 'e muimui pē ia ki he ngaahi founga ngāue 'oku fakamatala'i atu 'i he ***Lao Me'atokoni (2009).***

08 KO E SIVI

8.1 'Oku totonu foki ke ngāue atu 'a e Kau 'Inisipēkita ki he Me'atokoni' 'o fakahoko hano sivi mo vakai'i 'a kinautolu kotoa pē 'oku nau ngaohi, teuteu'i mo fakamāketi atu 'a e kava', ke fakapapau'i 'oku nau muimui ki he ngaahi Lao mo e Tu'utu'uni fakahinohino 'oku 'oatu'. Vakai ki he Fakamatala Makehe Fika 3 pea mo hono fakaikiiki 'o e ngaahi tu'utu'uni fakahinohino ki he kongra ko 'eni'.

FAKAMATALA MAKEHE FIKA 1: NGAHI TEFITO'I FAKAKAUKAU 'O E HAISINI FAKAME'ATOKONI & HACCP

Ko e me'atokoni' 'a e fiema'u mahu'inga taha 'a e me'amo'ui kotoa pē. Pea ke a'usia 'a e mo'ui lelei', 'e fiema'u leva 'a e malu 'a e me'atokoni'. 'Oku 'i ai leva 'a e totonu 'a kinautolu 'oku nau faka'aonga'i 'a e me'atokoni' ke nau ma'u ha me'atokoni 'oku malu pea lelei foki ki hono ma'u'. Ko e ngaahi mahaki mo e ngaahi lavea tupu mei he me'atokoni', 'a e uesia lahi taha ki he mo'ui 'a e tangata', pea ka toe fakautuutu ange, 'oku hoko ia ke mole ai 'a e mo'ui'. 'Oku malava ke ne uesia ai foki 'a e ngaahi

fefakatau'aki' mo e folau'eve'eva', 'o a'u pē ki he mole ai 'a e ngaahi ma'u'anga mo'ui, ta'ema'u ngāue, pea hoko ai foki mo e ngaahi fakatonutonu fakalao. 'Oku hoko e uesia pe ta'e'aonga 'a e me'atokioni' ko e maumau lahi, mole fakapa'anga, pea' ne uesia lahi ai 'a e fefakatau'aki', pehē ki he fefalala'aki faka-ngāue mo e kau fakatau me'atokoni'.

'Oku fakatefito 'a e mahu'inga mo e 'aonga 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue' ko 'eni' ki he malu 'a e me'atokoni', 'i he femahino'aki 'a e ngaahi kupu-ngāue kotoa pē, pea' ke nau fakatokanga'i 'a e mahu'inga honau ngaahi fatongia' takitaha, 'o tatau pē 'a e Pule'anga' mo e ngaahi Sekitoa Taautaha'.

'Oku 'omai 'e he Ngaahi Fakakaukau Tefito ko 'eni' 'o e Haisini Fakame'atokoni', 'a e ngaahi makatu'unga ki hono fakapapau'i 'oku hao, ma'a pea' mo malu 'a e me'atokoni', pea kuo pau leva ke muimui'i pau ia 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Lao ki he Haisini Fakame'atokoni' pea mo e ngaahi fakahinohino fekau'aki mo e fanga ki'i siemu fakatupu-mahaki 'i he me'atokoni'.

'Oku muimui leva 'a e pepa' ni ki he seini-me'atokoni', 'o kamata pē mei hono tō 'o e ngoue' 'o a'u ki hono faka'aonga'i', 'i hono fakamamafa'i e ngaahi ngāue faka-haisini kotoa pē 'i he sitepu takitaha. 'Oku fale'i ai heni ke ngāue'aki 'a e ngaahi founga ngāue fakavaha'a-pule'anga ki hono vakai'i 'o e ngaahi uesia 'o e malu fakame'atokoni (*Hazard Analysis and Critical Control Point (HACCP)*), ke toe malu ange ai e me'atokoni'.

VAHE 1: NGAARI TAUMU'A

1.1 NGAARI FAKAKAUKAU TEFITO KI HE HAINI 'O E KAVA:

Ke tokangaekina 'a e ngaahi fakahinohino mahu'inga ki he hao mo e malu 'a e kava' lolotonga 'a e ngāue kotoa pē mei hono tō 'o a'u ki he tokotaha fakatau', kae a'usia 'a e taumu'a 'oku hao mo malu 'a e kava', pea fe'unga foki ke faka'aonga'i 'e he kakai'.

VAHE 2: TATAKI, FAKA'AONGA'I & FAKA'UHINGA

2.1 TATAKI

2.1.1 Ko e Hokohoko 'o e Founa Ngāue ki he Kava.

'Oku fokotu'u atu 'e he pepa' ni 'a e ngaahi fale'i lelei kotoa pē 'e malava ke ma'a mo faka'ofu'ofa ai e kava', 'o kamata pē mei hono too' 'o 'au ki hono fakamāketi'i'.

2.1.2 Ngaahi Ngafa Fatongia 'o e Pule'anga, Ngāue'anga, mo e Kau Ma'u Kava.

'Oku malava ke fakatokanga'i 'e he Sino Ma'u Mafai Fakavaha'a-pule'anga' pea mo e ngaahi Kautaha 'oku nau felālāve'i fekau'aki mo e me'atokoni' 'a e mahu'inga 'o e pepa' ni, 'o faka'ai'ai mo fakalotolahi'i hono muimui'i e ngaahi tu'utu'uni ngāue':

- Ke malu'i 'a kinautolu 'oku nau faka'aonga'i 'a e kava' mei ha'anau puke pe uesia tupu mei he 'ikai ke lelei e tu'unga 'o e kava'.
- Ke pukepuke 'a hono manakoa 'o e ngaahi koloa mei he kava' 'i he ngaahi māketi 'i muli'.
- Pea fakahoko ha ngaahi polokalama ako ke toe

tokangaekina ange ai ‘a hono muimui’i e ngaahi tu’utu’uni ngāue’, koe’uhi’ ke toe ma’a, hao mo malu ange ai ‘a e kava’.

‘E muimui e ngaahi ngāue’anga’ ki he fakahinohino kotoa pē ki he haisini fakame’atokoni’ kuo fokotu’u atu ‘e he pepa’ ni, koe’hi’ ke:

- ma’a, hao mo malu pea lelei foki ke faka’aonga’i ‘a e kava’ oku nau ngaohi’.
- fakapapau’i ‘oku mahino’i ‘e kinautolu’ oku nau faka’aonga’i ‘a e kava’, ‘a e ngaahi fakamatala’i he ngaahi kofukofu’, pea lava ai ke nau malu’i ‘enau kava’ mei ha’ane toe uesia.
- malu’i ‘a e kava’ mei hano toe uesia ‘e ha siemu mahaki, lolotonga ‘a hono teuteu’i’, ngaohi, mo hono tauhi’.
- pea ke kei pukepuke ai pē ‘a hono manakoa ‘e he ngaahi māketi mei muli’ ‘a ‘etau kava’.

‘E mahu’inga mālie leva ki he kau fakatau kava’ ke nau muimui’i e ngaahi fakahinohino totonu ki he hao, ma’a, mo e malu ‘a e kava’.

2.2 FAKA’AONGA’I

‘Oku fakamatala’i mahino ‘i he ngaahi Fakamatala Makehe ko ‘eni’, ‘a e ngaahi taumu’a ngāue’ oku fiema’u ke a’usia’, pea pehē foki ki he ‘uhinga’ oku fokotu’u atu ai ‘a e ngaahi taumu’a ngāue’,

koe’uhi’ pē ko e mahu’inga ke hao, ma’a mo malu ‘etau ngaahi koloa ngaohi mei he kava’.

‘Oku fakamatala’i ‘a e **Vahe 3** ki he ngaahi ngāue felāve’i mo hono tō, tauhi, tā’aki mo hono ngaohi ‘o e kava’. Neongo ko e ngaahi ngāue faka-haisini’ ‘e fu’u kehekehe ‘aupito’ oku fakatatau ki he ngaahi koloa kava kehekehe, ka ‘oku’i ai pē ‘a e ngaahi me’a te nau ala fai tatau ai.

‘Oku fakamatala’i leva ‘i he **Vahe 4** ki he **10**, ‘a e ngaahi tu’utu’uni ngāue faka-haisini ki hono ngaohi ‘o e kava’ ‘o a’u ki he tu’unga ‘o hono fakatau atu’.

‘Oku tokanga leva ‘a e **Vahe 9** kiate kinautolu koe’i ‘oku nau faka’aonga’i ‘a e kava’, pehē ki honau ngaahi fatongia mahu’inga ki hono tauhi ke hao, mo malu pea kei tu’unga lelei pē ke faka’aonga’i’.

2.3 NGA’AHI FAKA’UHINGA LEA

Ko e ngaahi faka’uhinga lea eni ke ngāue’aki ki he taumu’a ‘o e pepa’ ni:

Fakama’a – ko hono to’o, fufulu mo fakamavahe’i ‘o e kelekele, efe’i kava, ‘uli pē ko ha toe me’a kehe mei he kava’.

Me’a Faka-kona – ko ha toe fa’ahinga koloa, me’a mo’ui pe kemikale, ‘e tākaki atu ki he kava’ ‘i ha ta’etokanga, ‘a ē ‘oku malava ke ne uesia ‘a e tu’unga malu ‘o e kava ki hono faka’aonga’i’.

Fakakonahi – ko hono fakatupu ‘a e kona pe koe’i ai ha me’a faka-kona ‘i he kava’.

Fakama'a e Siemu Mahaki –ko hono to'o, fufulu, tamate'i pe fakasi'isi'i ha fa'ahinga me'a mei he 'atakai' pe siemu fakatupu mahaki, te ne uesia pe maumau'i e hao mo e malu 'a e kava' ke faka'aonga'i.

'Api Ngāue – ko ha fale pe koe feitu'u 'oku fakahoko ai e ngāue ki he kava' pea fakalele 'e ha taha pe ko ha kautaha.

Kava – 'oku 'uhinga eni ki he 'akau ko e "Kava" pe ko e koloa ko ia 'oku ma'u mei ai hili hano ta'aki 'o toe ngaohi ke faka'aonga'i ki hono inu'.

Haisini 'o e Kava – 'uhinga ki he ngaahi ngāue kotoa pē 'e tokoni ki hono tokangaekina e ma'a mo e faka'ofa'ofa 'a e kava'.

Fakatamaki – ko ha me'a mo'ui, kemikale, nāunau, pe ko e tu'unga 'o e fu'u kava, te ne malava ke fakatupunga ha mahaki ki he mo'ui 'a e tangata'.

HACCP – ko e fakanounou ki he Hazard Analysis Critical Control Point, 'o 'uhinga ia ki he Ngaahi founa ngāue fakavaha'a-pule'anga ki hono vakai'i 'o e ngaahi uesia 'o e malu fakame'atokoni 'a e kava'.

Tokotaha Ngaohi Kava – tokotaha kotoa pē 'oku ngāue ki he kava' 'a ee' 'oku fiema'u ke nau fai pau mo muimui ki he ngaahi tu'utu'uni ki he Haisini 'o e kava

Malu mo e Hao 'o e Kava –Ko hono fakapapau'i ia he'ikai fakatupu 'e he kava' ha faingata'a pe fakatu'utāmaki ki he tokotaha te ne faka'aonga'i lolotonga hono teuteu'i.

Kava Lelei – 'uhinga eni ki he fa'ahinga 'o e kava' 'a ē 'oku malava ke faka'aonga'i'. 'Oku toe 'uhinga pē eni ki he kava efuefu 'oku ma'a mo 'i ha tu'unga fakafiemālie pea fe'unga ke

faka'aonga'i pe inu.

Ko e 'Uluaki Ngāue Tefito ki he Kava – Ko e 'uluaki sitepu eni ki hono ngaohi 'o e kava', 'o kamata pē mei hono tō, tauhi, ta'aki, fetuku, fahi, fufulu, tauaki, tauhi mo hono fetuku ki he ngaahi fale ngāue'.

Ko hono Ua 'o e Ngaahi Ngāue Tefito ki he Kava – Ko e ngaahi ngāue kotoa pē 'oku fai ki he kava' he'ene tu'uta ki he fale ngāue', tuki, fakakalakalasi, fua, fa'oaki pe fakamilemila, fakaleipolo pe fakahingoa, 'o a'u ki hono fakatau atu pe uta ki tu'apule'anga.

VAHE 3: KO E ‘ULUAKI FATONGIA TEFITO KI HONO NGAOHI ‘O E KAVA

3.1 HAISINI FAKA-‘ĀTAKAI

‘Oku fiema’u ke fapapaapu’i ko e faitu’u pe ‘ātakai ‘oku ngaohi mo teuteu’i ai e kava’, ‘oku si’isi’i ‘aupito ai ha fa’ahinga me’a kona mo fakatu’utāmaki ke ne maumau’i pe uesia e tu’unga ma’a mo lelei ‘o e kava’.

3.2 FOUNGA HAISINI KI HONO NGAOHI ‘O E KAVA

‘Oku fu’u mahu’inga ‘aupito ‘a e ma’a, malu mo e tu’unga lelei ‘o e kava’ lolotonga ‘a e ngāue kotoa ‘oku fai ki ai. ‘Oku fakatefito eni ki hono fakatokanga’i pea faka’ehi’ehi mei ha fa’ahinga ngāue ‘e hoko ai ha maumau pe uesia ki he kava’.

‘E fakapotopoto ‘autpito ke fokotu’u ‘e he kau Ngoue’ ha ngaahi founga ngāue ke:

- fakasi’isi’i’aki ‘a hono maumau’i ‘o e aka’ ‘i he taimi ‘oku ta’aki ai’.
- fakahaohao e kava’ mei he’ene toe tolotolia he taimi ‘oku fetuku holo ai’.
- kamata hono fufulu mo fakama’a ‘o e kava’ ‘i loto ‘i he houa

pē ‘e 48 hili hono ta’aki’.

- teletlele ‘a e kata’ mo e sino’i kava pea’ ke toutou fufulu ke ma’a kimu’a pea toki tauaki’.
- malu’i ‘aupito e kava’ mei ha’ane toe hauhausia, ‘uli, viviku pe uesia mei toe fa’ahinga me’a lolotonga hono ngaohi’.
- malu’i e kava’ mei he ngaahi fakaveve ‘a e fanga monumanu’ pe ha toe fa’ahinga ‘uli kehe pē; pea
- fakapapu’i ‘oku mōmoa lelei ‘a e kava’ ‘o faka’ilonga ‘aki ‘enau mapakipaki ngofua’.

3.3 TEUTEU’I, TAUHI, MO HONO FETUKU HOLO ‘O E KAVA

Koe ngaahi fatongia eni ke fakahoko hili hono ngaohi ‘o e kava:

- fili pea fakamavahe’i ‘a e ngaahi konga ko ia ‘oku ‘ikai fe’unga ke faka’aonga’i ki hono inu’.
- ‘ave leva ki he veve’ ‘a e ngaahi konga ‘oku li’aki’.
- fa’oaki leva ‘a e kava mōmoa’ ‘i ha ngaahi milemila ‘oku ma’a mo fo’ou’.
- tauhi ‘a e kava’ ‘i ha faitu’u ‘oku ‘ea lelei mo mātu’u’.
- malu’i e kava’ mei he ‘inisēkite maumau’, ‘uli, pe ko ha toe fa’ahinga kemikale pe ha me’a pē te ne ala uesia lolotonga ‘a hono ngaohi’, tauhi’, mo hono fetuku takai holo’.
- ‘Oku fakatefito ‘a e fakatokanga ko ‘eni ki hono fe’ave’aki holo ‘o e kava’ mei he ngaahi falengāue’ ki he uafu’ pe mala’e vakapuna’, pea mei he ngaahi taulanga’ ki he ngaahi fale tuku’anga koloa’.

3.4 FAKAMA'A, TAUHI MO E HAISINI FAKAFO'ITUITUI

Ke fokotu'u 'i he ngaahi feitu'u pe fale ngaohi'anga kava' 'a e ngaahi me'a ngāue mo e ngaahi fakahinohino totonu' ke fakapapau'i 'oku:

- fufulu mo tauhi ma'u pē ke ma'a.
- 'i ai ha tu'utu'uni pau ki he tauhi ma'a mo e haisini fakafo'ituitui 'a e kau ngāue'.

VAHE 4: 'API NGĀUE, MO HONO UTA ATU 'O E KAVA: PALANI & NGAahi ME'ANGĀUE

4.1 TU'U'ANGA

4.1.1 Ngāue'anga

'Oku mahu'inga 'aupito ke fakakaukau'i lelei 'a e tu'u'anga 'o e ngāue'anga ke teuteu'i mo ngaohi ai 'a e kava', ke 'ata'atā mo malu mei he ngaahi me'a te ne uesia 'o fakatupunga ai ha'ane maumau 'o fakata'e'aonga'i, pea' ke faingamālie pe ofi foki ki he ngaahi ngāue ke malu'i pe ta'ofi'aki 'ene uesia'.

Kuo pau ke tu'u ia 'i ha feitu'u 'oku mama'o mei:

- ha feitu'u 'oku 'uli hono 'ātakai' pea lahi ai ha ngaahi ngāue'anga ke tu'u lavea ngofua ki ai e ngāue'anga ki he kava',
- he ngaahi feitu'u 'oku tu'u lavea ngofua ki hano 'ohofia 'e ha 'inisēkite maumau,
- he ngaahi feitu'u 'oku lingi'anga veve, pea faingata'a ke ma'a 'aupito hono hiko mo fakama'a'.

4.1.2 Ngaahi Me'angāue

Ke fokotu'u 'a e ngaahi me'angāue' 'i ha feitu'u 'oku malava ke:

- faingofua ai hono tauhi' mo hono fakama'a'.
- malava 'o ngāue lelei ai 'o fakatatau ki he taumu'a mo e 'uhinga na'e fokotu'u ai'.
- faingofua ai hono tauhi mo hono tokanga'i fakahaisini'.

4.2 NGAahi FALE MO HONO NGAahi LOKI

4.2.1 Palani mo hono Fokotu'utu'u

Ke faingamālie, 'atā mo malu foki hono palan'i mo hono langa 'o e feitu'u pe fale mo e ngaahi loki ngaohi'anga kava', koe'uhi' ke tokoni ki hono malu'i 'o e kava' mei ha'ane uesia, 'uli pe maumau, pea ke faingofua foki hono fakamaau mo hono tauhi ke ma'a'.

4.2.2 Ngaahi nāunau ki loto mo hono teuteu

Ko e ngaahi nāunau ki he loto fale ngaohi'anga kava', ke ngaohi ia mei ha koloa 'oku fefeka mo tolonga fuoloa', pea faingofua foki ke fufulu mo fakama'a mei he siemu fakatupu mahaki'.

Ko e ngaahi makatu'unga eni 'e fu'u fiema'u ke muimui ki ai, koe'uhi' ke malu'i lelei e kava' ki hono faka'aonga'i:

- ko e holisi', faka-loki', mo e faliki' ke ngāue'aki e ngaahi koloa langa 'oku 'ikai ke kona, ka 'oku' ne ta'ofi foki 'a e vai' mo e hauhausia'.
- ke mā'olunga fe'unga 'a e konga 'oku molemole pea toka lelei 'i he holisi' mo e ngaahi faka-loki' koe'uhi' ke faingamālie ki he ngāue'.
- fokotu'u ha fakatafe'anga vai 'i he faliki', ke fakafaingofua ki hono fakatafe 'o ha vai' 'i hono fufulu' pe ko ha'ane tāfea.
- ke malu foki 'a e 'aofi mo e konga ki 'olunga', ke 'oua na'a hoko ia ko ha tānaki'anga 'uli, veve pe hauhau.
- ko e ngaahi matapā teke', ke faingofua hono fakama'a', pea ke 'oua 'e hoko ia ko ha tānaki'anga 'uli pe efu, pea kapau 'oku faingamālie pea fokotu'u atu ki ai mo ha uaea tainamu 'i tu'a.
- ko e ngaahi matapā hū'anga' ke hamolemole pea 'oua 'e fa'u mei ha papa 'e ngahūhū vai, pea faingofua foki 'a hono fufulu fakama'a mo fakama'a e siemu'.
- ko e ngaahi funga tēpile pe laupapa 'oku ngaohi ai e kava', ke tokamālie mo hamolemole, fefeka pea tu'uma'u, ma'a mo faka'ofa'ofa, pea ke faingofua foki hono fufulu mo hono tauhi fakahaisini ke ma'a'.

4.3 NGAARI ME'ANGĀUE

4.3.1 Fakalūkufua

Ko e ngaahi naunau mo e ngaahi me'a ngāue 'e ngāue'aki ki he kava', ke 'oua na'a ngaohi pe fa'u mei ha fa'ahinga naunau kona pe fakatupu kona.

Kuopau ke fefeka mo tolonga 'a e ngaahi me'angāue', pea' ke faingamālie foki 'i ha fiema'u fakavavevave ke veteki mo fokotu'u 'i ha taimi 'e maumau ai, pea pehē foki ki hono fakama'a, fufulu mo hono tauhi ke ma'a mei he ngaahi siemu fakatupu mahaki'.

4.3.2 Ngaahi Me'angāue Sivi 'o e Kava

Ko e ngaahi fiema'u ko 'eni' 'oku fakataumu'a ia ke ne fakapapau'i 'oku:

- faka'auha pe fakasi'isi'i e tupu pe mafola 'a e ngaahi siemu pe mahaki fakatupu kona pe fakatupu maumau ki he kava'.
- 'osi sivi'i fakakemikale 'oku 'ikai ke kona e ngaahi milemila pe pepa fa'o'anga kava'.
- 'osi 'i ai ha pepa fakamatala ki hono sivi e naunau fakakemikale 'i he kava', 'o ka fiema'u 'e he Kau Ma'u Mafai' pe ko e kau fakatau kava', pea
- māfana fe'unga 'a e 'ātakai 'oku tauhi ai e kava' ke tolonga pe malu', 'o 'ikai ke ne fakatupunga ha uesia, mahaki pe maumau ki he kava'.

4.3.3 Ngaahi Fa'o'anga Veve mo e Kīnoha'a Kotoa pē

Ke 'i ai ha ngaahi kapa pe fa'o'anga veve, ke tuku takai holo 'i he fale pe feitu'u ngaohi'anga kava', pea ke fakahingoa 'o fakafa'ahinga ki ai e fa'ahinga veve takitaha. Ko ha kapa pe fa'o'anga veve ki ha ngaahi veve 'oku ngali fakatu'utāmaki mo fakatupu mahaki, ke fakamavahe'i pe loka ia 'i ha feitu'u mavahe mo malu.

4.4. NGAARI FIEMA'U KEHE

4.4.1 Ma'u'anga Vai

Kuopau ke 'i ai ha ma'u'anga vai fe'unga pea' mo ofi ki he ngaahi ngāue 'e fakahoko ki he kava', ke fakapapau'i 'a 'ene ma'a mo taau ki hono faka'aonga'i'. Ko e ngaahi ngaohi'anga kava 'i he ngaahi feitu'u 'uta 'oku 'ikai a'u ki ai e ma'u'anga vai 'a e kolo', ke 'i ai pē ha ma'u'anga vai fe'unga ke fufulu 'aki e kava'.

4.4.2 Ngaahi Fakatafe mo e Faka'auha'anga 'o e Veve

Kuopau ke langa pe fokotu'u ha ngaahi fakatafenga vai lelei mo ha tānaki'anga vai lelei 'i he fietu'u ngaohi'anga kava', ke ne fakasi'isi'i ha uesia 'a e kava' me'i ha fa'ahinga 'uli pe efu.

4.4.3 Fufulu 'o e Kava

Ke langa pea fakanaunau 'a e fale pe feitu'u ngaohi'anga kava' ke faingamālie mo faingofua 'a e ngaahi ngāue kotoa pē ki hono fufulu mo hono fakama'a 'o e kava'.

4.4.4 Ma'a mo e Mo'ui Lelei 'a e Fale Ngāue mo e kau Ngāue

Ke fokotu'u 'i he faitu'u pe fale ngaohi'anga kava' ha naunau pe loki ke tokoni ki hono tauhi 'o e mo'ui fakahaisini', pehē ki he haisini fakame'atokoni 'o e kava'.

'Oku totonu leva ke 'i he fale ngaohi'anga kava':

- ha ngaahi paipa vai mo ha pēsoni fanofano, ngaahi hina koa fanofano, pehē foki ki ha ngaahi me'a holoholo mātu'u.
- ha Falemālōlō kuo 'osi palani'i lelei, pea
- mo ha ngaahi loki fai'anga fetongi fakatautaha.

Kuo pau foki ke palani'i lelei 'a e faitu'u ke tu'u ai 'a e ngaahi naunau ko 'eni'.

4.4.5 Mapule'i 'o e Tu'unga Māfana

Ke fakanaunau 'a e fale ngaohi'anga kava' ke fe'unga mo e fa'ahinga ngāue takitaha 'oku fai ki he kava', hangē ko e fakamōmoa', fakamokomoko', pe ko hono pukepuke mo hono pule'i e tu'unga 'o e māfana' koe'uhi ko e hao mo e malu 'a e kava'.

4.4.6 Tu'unga Lelei mo e Fehū'aki holo 'a e 'Ea

Ke langa mo fakanaunau 'a e fale ngaohi'anga kava' ke faingamālie 'a e fehū'aki holo 'a e 'ea', pea ke ne lava foki 'o: fakasi'isi'i e tupu 'a ha fa'ahinga siemu fakatupumahaki 'i he kava', hangē ko e ngaahi kasa kona' pe ko ha hahau kona.

- tauhi e tu'unga māfana 'o e loki pe 'ātakai 'oku tauhi ai e kava'.
- to'o atu ai ha ngaahi nanamu ha'aha'a te ne uesia e kava'; pea pule'i e hauhau 'o e 'ea' ke 'oua te ne fakatupu ha siemu pe mahaki ke uesia pe maumau ai e kava'.

4.4.7 Ngaahi Maama

Ke langa mo fakanaunau 'a e faitu'u pe fale ngaohi'anga kava' ke maama lelei mo fe'unga ki he fiema'u 'a e ngaahi ngāue takitaha 'e fai ki he kava', 'o tatau pe 'a e maama 'uhila' pea mo e maama faka-natula'.

4.4.8 Fale Tuku'anga Kava

Kuopau ke mātu'aki fakapapau'i 'oku kehekehe pē 'a e faitu'u 'oku tauhi ai e kava' mei he faitu'u 'oku tauhi ai e ngaahi naunau', me'angāue', tautautefito ki he ngaahi koloa kemikale (ngaahi me'a fufulu mo fakama'a) ki hono fufulu mo fakama'a 'o e ngaahi me'angāue' mo e nāunau'.

Ke langa mo fakanaunau ‘a e fale tuku’anga kava’ ke ne a’usia ‘a e ngaahi tu’unga ko ‘eni’:

- ke ‘ata’atā mo faingamālie ki hono tauhi’ mo hono fakama’a’.
- ke hao mei he lata’anga mo e fakafanau’anga ‘o ha ‘inisēkite’ maumau.
- ke malu ‘aupito ai e kava’ mei ha fa’ahinga siemu pe ‘uli pē te ne uesia lolotonga hono tauhi’; pea
- ke hoko hono ‘ātakai’ ke ne fakasi’isi’i pe malu’i e hōloa ‘a e tu’unga lelei, ma’a, hao mo malu ‘o e kava’.

VAHE 5: MAPULE’I HONO FAKAHOKO ‘O E NGĀUE

5.1 MAPULE’I ‘O E NGAahi FAKATAMAKI ‘I HE FOUNGA HACCP

‘Oku fiema’u ke muimui pau ‘a kinautolu kotoa pē ‘oku nau fakatau atu mo uta atu e kava’, ki he ngaahi tu’utu’uni ngāue mo e ngaahi fale’i fakahinohino ‘a e ngaahi Lao pe Kautaha Fakavaha’a-pule’anga’, ‘o hangē ko e ngaahi tu’utu’uni ‘oku faokotu’u mai ‘e he HACCP, ke ne pou pou’i ‘a e ngaahi fokotu’u mo e fale’i fakahinohino ‘oku hā atu ‘i he pepa’ ni, kau ai hono malu’i e ngaahi fakatamaki ki he kava’ (HPTLC testing).

Ko e ngaahi tu’utu’uni ngāue mo e fale’i fakahinohino ‘a e HACCP ‘oku kau ai hono:

- fokotu’u mai ‘o e ngaahi founga ‘e fu’u mahu’inga ki hono fakasi’isi’i e ngaahi fakatamaki te ne uesia ‘a e malu mo e hao ‘a e kava ‘oku uta ki tu’apule’anga’.
- siofi, pule’i mo tokanga’i lelei hono fakahoko ‘o e ngaahi founga ngāue totonu’.
- siofi mo muimui’i e ngaahi fakahoko ngāue’, ke fakapapau’i ‘oku hokohoko atu hono ngaahi ola lelei’.
- toutou vakai’i faka-taimi ‘a e tu’unga fakaola ‘o e ngaahi founga ngāue’, pehē ki ha ngaahi feliuliuiaki ‘e hoko.

Ko e ngaahi founa ngāue ko ‘eni’ ‘e fakahoko ia ki he kava kotoa pē ‘e uta atu ki tu’apule’anga, koe’uhi’ ke ta’ofi hano uta atu ha kava ‘oku ‘ikai ke tu’unga lelei mo fe’unga ke faka’aonga’i. ‘Oku faingofua pe hono tokanga’i ‘o e ngāue’ ni, hangē ko hono fakapapau’i ‘oku sivi e kava katoa ‘oku ‘omai ki he fale uta’anga koloa’, tokanga’i e ngaahi me’angāue’ ke fakapapau’i ‘oku fakahoko ‘a hono sivi mo hono tesi ‘o e kava’, pea ke fakahoko foki ‘i he founa totonu.

5.2 KO E NGAahi TEFITO’I FOUNGA KI HONO PULE’I MO TAUHI ‘O E HAISINI

5.2.1 Mapule’i ‘o e Taimi mo e Māfana ‘a e ‘Ea

Ke fokotu’u ha me’angāue ke ne mapule’i lelei e māfana ‘o e ‘ea’, koe’uhi’ ko ‘ene fu’u mahu’inga ki he ma’a, malu, mo e tu’unga lelei ‘o e kava’.

‘I hono siofi mo pule’i e mafana ‘o e ‘ea’, kuo pau leva ke tokanga’i e:

- ‘ulungaanga ‘o e kava’, na’a ‘oku ‘asi ai ha fa’ahinga siemu.
- founa hono ngaohi mo hono fa’oaki pe fakamilemila’; pea
- fa’ahinga koloa kava ke uta’ pea mo e ngaahi founa hono tauhi’.

Ko e ngaahi founa ngāue ko ‘eni’ kuo pau ke fakangatangata pē ‘a e taimi ke fakahoko ai pea mo e māfana ‘a e ‘ea’.

5.2.2 Ko Hono Uesia ‘e he Siemu mo e Ngaahi Faka’ilonga Kehe

Ko e ngaahi fakamatala ki hono tauhi mo malu’i ‘o e kava’ mei’ he siemu’ (Vahe 5.1), ‘oku’ ne ‘omai ai ha founa lelei ki hono fakapapau’i ‘a e malu mo hao ‘a e ngaahi koloa mei he kava’. Ko e ngaahi fakaikiiki kotoa ko ‘eni fekau’aki mo ngāue ki hono malu’i ‘o e kava’ mei he inisēkite maumau, siemu fakatupu mahaki, kemikale kona mo e fakatamaki faka-‘ātakai’, ‘e fakafalala kotoa ia ki he ngaahi fale’i faka-saienisi ki he founa totonu hono tokanga’i mo hono sivi’i’.

5.2.3 Ko hono Uesia ‘e he Siemu’ ‘a e Kava’.

‘E malava ke mafola ‘a e siemu’ pe mahaki’ ki he kava’, mei ha toe koloa kava kehe, mei he ‘ea’, pe mei he kau ngāue’. Ke fakamavahe’i ‘aupito pē ‘a e kava mata te’eki ke ngaohi’, mei’ he kava kuo ‘osi ngaohi’, ki ha feitu’u mavahe ‘o fufulu mo ngaohi ai.

‘E fiema’u ke tokanga’i pea fakangatangata ‘a e hū noa’ia holo ki he ngaahi feitu’u ‘oku teuteu’i mo ngaohi ai e kava’. Ka a’u leva ki ha tu’unga ‘oku fakatu’utāmaki ange, ‘e fiema’u leva ke fakangatangata ‘a e hū noa’ia ki he ngaahi feitu’u ‘oku ngaohi ai e kava’. ‘E fiema’u leva ke tui teunga malu’i mo ma’a ‘a kinautolu te nau hū ki he ngaahi fietu’u ko ia’.

5.2.4 Uesia Faka-Kemikale pe Faka-Fisikale

Kuo pau ke 'i ai ha founga ki hono malu'i 'o e kava' mei he hū ki ai ha fa'ahinga me'a mei tu'a hangē nai ko ha momo'i sio'ata, momo'i ukamea mei ha mīsini, efu, kasa, pe fa'ahinga kemikale kona. 'Oku fakamamafa 'a e faka'ehi'ehi ko 'eni' ki he taimi 'oku tuki ai', pea mo hono fa'oaki ke uta'.

5.3 NGAahi ME'A FIEMA'U KE FAKAHŪ MAI

Ke 'oua na'a fakahū ki he ngaahi fale ngaohi'anga kava' ha kava mata 'oku 'asi ai ha siemu fakatupu mahaki, faito'o fakangoue pe faito'o kona, 'inisēkite, veve, kava 'oku 'ikai ngofua ke faka'aonga'i, pe ko ha toe fa'ahinga me'a ke ne holoki e tu'unga lelei mo ma'a 'o e kava' 'i he taimi 'e ngaohi mo fakakalakasi ai'. Ko e kava mata kotoa pē kuo pau ke sivi'i ia mo fakakalakalasi kimu'a pea toki 'oatu ke ngaohi.

Ke 'uluaki sivi'i ma'u pē mo fakakalakalasi 'a e kava mata' kimu'a pea toki ngaohi', ke fakapapau'i ko e kalasi totonu pē 'o e kava' 'oku ngaohi mo teuteu'i ke fakatau pe uta atu'. 'Oku malava pē ke fai hano sivi'i fakaseienisi ke fakapapau'i 'o kapau 'e fu'u fiema'u.

5.4 KOFUKOFU

Ke malu mo mālohi fe'unga 'a e kofukofu fa'o'anga kava', ke ne lava 'o malu'i lelei 'a e kava', mei he'ene toe hū ki ai ha 'uli, matu'uaki 'ene hauhausia', pea ke 'ilonga lelei ai foki 'a hono fakamatala fakaikiiki'. Kuo pau ke fo'ou pea 'ikai ke fakatupu kona 'a e ngaahi kofukofu pe pepa fa'o'anga kava', koe'uhi' pē ke 'oua na'a fakatu'utāmaki ki he kava' 'i hono tauhi' pe ko hono faka'aonga'i'.

5.5 VAI

5.5.1 Vai ke Ngāue'aki ki hono fufulu 'o e Kava

Ko e vai ma'a pē 'e fiema'u ke ngāue'aki ki he kava' 'i he taimi 'oku ngaohi mo teuteu'i ai ke uta ki muli'. Ko ha vai 'e toe ngāue'aki tu'o ua kuo pau ke faito'o ia ke fakapapau'i pē 'oku ma'a pea he'ikai ke ne fakatupu ha maumau pe uesia ki tu'unga ma'a mo malu 'a e kava'.

5.5.2 Ko e Vai koe Taha ia e ngaahi me'a ke Tanaki Mai ki hono Faka'aonga'i 'o e Kava

Ko e vai ma'a pē 'e ngāue'aki', ke fakasi'isi'i 'a hono toe uesia pe 'uli'i 'o e kava' mei ha toe fa'ahinga me'a pē.

5.6 FAKALELE NGĀUE MO HONO TOKANGA'I

'Oku makatu'unga 'a e founa pule'i mo hono tokanga'i 'o e ngāue' mei he lahi ko ia 'o e ngāue'anga', natula 'o e ngāue' mo e kalasi 'o e koloa kava 'oku ngaohi'. Ko e kau Pule mo e kau Taki Ngāue kotoa pē ke 'i ai ha'anau 'ilo fe'unga ki he ngaahi tu'utu'uni fakahaisini 'o e kava', pehē ki he ngaahi founa ngaue ki hono fakapapau'i 'oku fakasi'isi'i mo faka'ehi'ehi e hoko ha ngaahi maumau pe uesia ki he kava'.

5.7 TAUHI 'O E NGAahi LĒKOOTI FAKAPEPA.

Kuo pau foki ke 'i ai ha ngaahi pepa lēkooti ke hiki mo lēkooti ai 'a e ngaahi ngāue 'oku fakahoko ki he kava', 'o tatau pē mei hono tō, ta'aki 'o fakahū mai ki he fale ngaohi'anga kava', ngaohi 'o e kava', 'o a'u ki hono fakatau mo hono uta atu ki muli', koe'uhi' ke 'ilo mo kei ma'u pē 'a e tu'unga lelei 'o e kava'.

5.8 NGAahi FOUNGA KI HONO HUKU MO KUMI

Ke fakapapau'i 'e he kau Takingāue' 'oku 'i ai ha me'angāue mo ha founa falala'anga ki hano fakatoto'oi mo fakafoki mai 'o ha uta kava pe koloa kava kotoa pē na'e ngaohi mo teuteu'i fakataha, ka ne toki fakatokanga'i hake pe 'ilo ki mui 'oku palopalema pe uesia ka kuo 'osi 'i he ngaahi māketi'.

Ko e ngaahi uta pehē leva, 'e fiema'u ia ke toe fai 'a hono siofi pe ko e toe fai ha ngāue ki ai ke toe lava 'o faka'aonga'i, faka'aonga'i 'i ha toe founa ange 'e taha, pe ko hano faka'auha.

VAHE 6: FALENGĀUE: TAUHI & FAKAMA'A

6.1 TAUHI MO HONO FAKAMA'A

6.1.1 Fakalūkufua

Ko e naunau mo e ngaahi me'angāue kotoa pē kuo pau ke tauhi ia 'i ha feitu'u mo ha tu'unga faka'ofa'ofa pea ngāue lelei koe'uhi' ke ne:

- fakafaingamālie'i 'a e ngaahi ngāue kotoa pē ki hono tauhi fakama'a'.
- ngāue 'o fakatatau ki he taumu'a ngāue na'e fokotu'u ia ki ai' (vakai ki he Vahe 5.1)
- ta'ofi ha ngaahi 'uli mei tu'a te ne ala uesia 'a e kava', 'o hangē ko ha momo'i ukamea, momo'i sima, mo ha toe veve kehe pe ko ha ngaahi 'uli faka-kemikale.

'I hono fakama'a 'o e ngaahi me'angāue', 'e mavahe leva 'a e toetoenga kava pe 'uli 'e hoko ko ha fakatupu uesia ki ha kava'. Pea 'e makatu'unga pē 'a e founa fakama'a 'e ngāue'aki mei he natula mo e taumu'a 'o e fa'ahinga ngāue na'e fai ki he kava'.

Ko e ngaahi me'a fufulu kemikale kotoa pē kuo pau ke tokanga'i 'aupito hono ngāue'aki 'o fakatatau ki

he fakahinohino totonu ki hono ngāue'aki', pea ke fakamavahe'i faka'aufulu foki ia mei he tuku'anga kava' telia na'a toe uesia ai e kava'.

6.1.2 Ngaahi Founa Fakama'a ke Fakahoko

'Oku 'atā ke ngāue'aki ha fa'ahinga pe ngaahi founa pē ki hono fufulu mo fakama'a 'o e fale mo e ngaahi me'angāue ngaohi'anga kava', hangē ko hono haka pe fakalili vai vela, vauvau pe tata mo teletele, holo mātu'u, tafi efu pe vēkiume, pe ha toe founa pē kaekehe pē ke 'oua na'a ngāue'aki 'a e vai' pea mo e ngaahi me'a fufulu fakakemikale'.

Ko e ngaahi founa ki hono fakama'a' ke kau ai:

- 'a hono to'o 'o e veve, efu, mo e 'uli mei he fale' mo e ngaahi me'a ngāue'.
- hono unu 'i ha vai ma'a ke ne to'o ha toetoenga 'uli pe me'afufulu fakakemikale.
- hono tafi, holo mātu'u pe ha toe founa pē ke ne fakamavahe'i 'a e 'uli'.

6.2 NGAHI POLOKALAMA FAKAMA'A

Ke fakapolokalama'i, lēkooti pea muimui'i mo tokanga'i lelei foki 'a hono fufulu mo hono fakama'a 'o e fale ngaohi'anga kava', ke fakapapau'i 'oku fufulu mo fakama'a 'a e konga kotoa pē 'o e falengāue', pea kau ai mo hono fufulu 'o e ngaahi naunau me'angāue'.

Kuo pau ke hā 'i he ngaahi polokalama tauhi mo fakama'a' 'a e ngaahi me'a' ni:

- Ngaahi 'elia, kongokonga misini, mo e ngaahi me'angaue ke fakama'a'.
- ko hai 'oku' ne fakahoko 'a e fatongia takitaha.
- Founa mo e taimi totonu ke fakama'a ai'.
- fokotu'utu'u ha founa ki hono vakai'i 'a e ngaahi ngāue fakama'a kuo fai'; pea
- lēkooti 'a e taimi mo e 'aho 'oku fakahoko ai'.

6.3 FOUNA MAPULE'I 'O E 'INISĒKITE MAUMAU FAKANGOUÉ.

6.3.1 Fakalūkufua

Ko e inisēkite maumau fakangoue' 'a e fili lahi taha ki he malu mo e tu'unga lelei 'o e kava kuo teuteu'i ke uta atu ki muli'. 'Oku malava ke nau tupu mo mo'ui 'i he ngaahi feitu'u te nau lava 'o fakafanau ai'. Ka 'i hono tauhi ma'a' 'a e falengāue' mo e ngaahi me'angāue', 'e si'isi'i leva e tupu mo e mafola 'a e ngaahi inisēkite fakatupu maumau ki he kava'.

6.3.2 Founa Ta’ofi ‘o e Hū mai ‘a e Ngaahi Siemu Fakatupu Mahaki

Ke tauhi mo tokanga’i ‘a e fale pe feitu’u ‘oku ngaohi mo tauhi ai e kava’ ke ‘i ha tu’unga ‘oku malu mo ma’a, ke ne malu’i mo fakasi’isi’i e fehū’aki holo mo e fakafanau ‘a e ngaahi siemu maumau mo faktupu mahaki ki he kava’. Ke tūpuni malu e ngaahi fakatafenga vai’ pe ko ha avaava ‘i he holisi’ ‘e lava ke hū mai ai e ‘inisēkite’. Fokotu’u ha ngaahi uaea namu ‘i he ngaahi matapā hū’anga’, luva’ mo e ngaahi fakamanava fakamokomoko’, pea tapui ke ‘oua ‘aupito na’a hū ha monumanu ki loto.

6.3.3 Ko Hono Tauhi mo hono Muimui’i

Ko e ngaahi fale mo e ngaahi ‘ofisi ‘i he ngāue’anga pe ngaohi’anga kava’ kuo pau ke sivi ma’u pē pea ke fakapapau’i ‘oku malu mei ha ngaahi ‘uli ‘oku hū mei tu’a.

6.3.4 Ko Hono Faka’auha

Ke faka’auha pē ‘i ha vave taha’ ha ‘inisēkite pe siemu fakatupu mahaki ‘oku ‘asi pea ngalinagli te ne uesia ‘e tu’unga lelei mo ma’a ‘o e kava’. Ko e ngaahi founa hono faka’auha’ ke fakapapau’i pē he’ikai ke ne uesia ‘e ia ‘a e kava’.

6.4 TAUHI ‘O E NGAHI VEVE

Ke fokotu’u ha ngaahi polokalama ki hono tauhi mo hono fetuku ‘o e ngaahi veve’. He’ikai ke tūnaki mo tuku ‘a e veve’ ke fuoloa ‘i he feitu’u ‘oku ngaohi mo tauhi ai ‘a e kava’.

Kuo pau foki ke tauhi mo e ngaahi me’a pe feitu’u ‘oku tauhi ai ‘a e veve’ ke ma’a.

6.5 VAKAI’I E OLA HONO TAUHI MA’A E NGĀUE’ANGA.

Ke fakapapau’i ‘oku vakai’i mo muimui’i pea fakahoko ‘a e ngaahi polokalama ki hono tauhi mo hono fakama’a ‘o e ngaohi’anga kava’ pea mo e ngaahi me’angāue’, kae lava ke ‘ilo ai ‘a e ngaahi liliu ‘oku hoko’.

VAHE 7: FALENGĀUE: HAISINI FAKAFO'ITUITUI

7.1 TU'UNGA FAKA-MO'UI LELEI

Ko ha ni'ihi 'oku 'ilo'i pau pe mahalo'i 'oku nau mo'ua 'i ha fa'ahinga mahaki 'e lava ke mafola 'i he kava', ke 'oua 'aupito na'a faka'atā ke nau hū mo 'alu ki he feitu'u ko ia 'oku ngaohi ai e kava', telia na'a nau toe fakamafola ai e mahaki' ki he kava'. Ka 'o ka 'i ai ha taha pehē, pea 'oku fakapotopoto ke lipooti kei taimi leva ki he kau Ma'u Mafai'. 'E fiema'u leva ke fakahoko hano sivi mo'ui lelei 'a e tokotaha 'oku ne ngaohi e kava'.

Ko kinautolu leva 'oku nau ngaohi 'a e kava', ke fakahoko leva honau sivi mo'ui lelei fakata'u, ke fakapapau'i 'oku nau mo'ui lelei mo fe'unga ke nau ngāue ki he kava'.

7.2 PUKE PE LAVEA

Tu'unga 'i ha puke pe ko ha mahaki pipihi, ke lipooti ia ki he kau Ma'u Mafai' ke fai leva hano sivi faka-faito'o mo hano faito'o, pe ko hano fakamavahe'i mei he'ene ngāue ki he kava' 'o kau ai eni:

- engeenga
- fakalele
- lua
- mofi
- mamahi e monga mo e mofi
- fepulopulasi e kili (fepulopulasi, mafahifahi, etc.)
- hafu e telinga, mata mo e ihu.

7.3 FAKAMA'A FAKAFO'ITUITUI

Ko kinautolu kotoa pē 'oku nau ngaohi mo tokanga'i e kava' ke nau mātu'aki ma'a 'aupito, pea tui ma'u pē ha ngaahi teunga malu'i, tatā malu'i, pea mo tui sū foki. Ko kinautolu 'oku lavea pe 'i ai ha ngaahi mafahifahi 'i honau sino', kuo pau ke ha'iha'i 'aki ia ha konga tupenu 'e 'ikai hū ki ai e vai.

Kuo pau ke fanofano ma'u pē 'a kinautolu 'oku nau ngāue ki he kava', koe'uhi' ko e fiema'u ke ma'a mo malu 'a e kava', 'o hangē ko 'eni:

- 'i he kamata 'a e ngaahi ngāue 'oku fakahoko ki he kava',
- taimi kotoa pē 'i he 'osi 'enau ngāue'aki 'a e falemālōlo',
- taimi kotoa pē 'oku nau ngāue ai ki ha kava mata' pe ko ha me'a kuo ma'u 'e ha mahaki, he 'e hoko ia ke ne toe afuhia ai mo e ngaahi kava kehe'.

7.4 'ULUNGAANGA FAKA-TAAUTAHA

Ke faka'ehi'ehi 'a kinautolu kotoa pē 'oku nau ngāue ki he kava' mei ngaahi 'ulungaanga pe tō'onga mo'ui fakataautaha 'e malava ke uesia ai e kava', 'o hangē ko e:

- ifi tapaka
- fa'a 'anu'anu
- kai pululole pe fakateka mo fa'a kai etc.

7.5 KAU 'A'AHU

Ko e kau 'a'ahi kotoa pē ki he fale ngāue ngaohi'anga kava' kuo pau ke nau tui ma'u pē ha ngaahi teunga malu'i pea fai pau ki he ngaahi tu'utu'uni faka-haisini 'oku fiema'u mo tu'utu'uni'i 'e he Vahe 7 'o e pepa' ni ki he haisini fakafo'ituitui'.

VAHE 8: KO HONO FE'AVEAKI

8.1 FAKALŪKUFUA

Ko e ngaahi koloa kotoa pē mei he Kava' kuo pau ke malu'i lelei 'auptio he taimi 'oku fe'aveaki holo ai'. Ko e founa ki hono fe'aveaki' 'e makatu'unga lahi pē ia 'i he natula 'o e koloa kava' mo e tu'unga 'oku 'i ai 'i he taimi 'oku fe'ava'aki holo ai'.

8.2 NGAHI FIEMA'U

Ko e ngaahi koniteina ke fa'o mo fe'aveaki holo ai e kava' kuo pau ke palani'i ia mo fa'u ke:

- 'oua te ne toe uesia 'a e kava' mo e ngaahi kofukofu kava',
- faingofua hano fakama'a pea mo hono fufulu malu'i mei he siemu',
- ne lava 'o fakamavahevahe'i e kava' mei ha toe koloa kehe 'oku nau fakaheka pe uta fakataha,
- ne lava 'o malu'i e kava' mei ha toe 'uli, 'ahu, pe siemu fakatupu mahaki.
- ne lava 'o pukepuke e tu'unga māfana mo e hauhau 'o e 'eaa' 'oku tokoni ki hono malu'i e kava' mei ha siemu pe mahaki ke ne uesia 'a e tu'unga malu, ma'a, hao mo lelei 'o e kava' ke faka'aonga'i'.

8.3 FAKA'AONGA'I MO HONO TAUHI

Ko e ngaahi koniteina mo e ngaahi me'angāue ke fetuku pe uta holo ai e kava' kuo pau ke tauhi ia ke malu mo ma'a. Kapau 'oku toe faka'aonga'i ia ki hano fetuku 'o ha kava kehe pe toe ngaahi koloa kehe mei he kava', pea 'e fu'u fiema'u 'aupito leva ia ke fakama'a 'aupito mo fufulu-malu'i-siemu kimu'a pea toki ngāue'aki ki he fetuku kava'.

VAHE 9: FAKAMATALA'I 'O E KAVA MO HONO NAUNAU.

9.1 FIKA FAKA'ILONGA

'E mahu'inga 'aupito 'a e Fika Faka'ilonga ki hano toe fakatotolo'i mo kumi 'o ha kava 'oku palopalema, pea 'e mahu'inga 'aupito leva ke faka'ilonga'i 'a e ngaahi kofukofu takitaha. Ke fakafika foki 'a e ngaahi koniteina' koe'uhi' ke 'ilo ai 'a e tokotaha pe kautaha 'oku 'anautolu 'a e uta kava ko ia'.

9.2 NGAAHI FAKAMATALA 'O E KOLOA KAVA

Ko e koloa kava kotoa pē kuo pau ke 'ave fakataha ia mo hano pepa ke muimui ki ai 'a kinautolu te nau hoko atu 'a e ngāue ki hono teuteu'i, tauhi, faka'ali'ali pe tu'uaki atu 'o e kava' 'i hono founa totonu'.

9.3 FAKAMATALA HE KOFUKOFU

Ke tohi foki ha fakamatala fe'unga 'i he kofukofu kava kotoa pē, koe'uhi' ke muimui ki ai 'a kinautolu te nau hoko atu 'a e ngāue ki hono teuteu'i, tauhi, faka'ali'ali pe tu'uaki atu 'o e kava' 'i hono founa totonu'.

9.4 AKO MA'A KINAUTOLU 'OKU NAU FAKA'AONGA'I 'A E KAVA

'Oku totonu foki ke fakahoko ha ako ki he hao mo e malu 'a e kava', kiate kinautolu 'oku nau faka'aonga'i', koe'uhi' ke nau mahino'i 'a e mahu'inga 'o e ngaahi fakamatala mo e fakahinohino 'i he ngaahi kofu kava', pea ke nau muimui foki ki ai.

VAHE 10: AKO NGAUE

10.1 'ILO'I 'O E NGAahi FATONGIA

'Oku fu'u mahu'inga 'aupito ke fakahoko ha ako ngāue fekau'aki mo e haisini 'o e Kava', koe'uhi' ke 'ilo'i 'e he tokotaha ngāue kotoa pē hono fatongia totonu', ke malu'i ai e kava' mei hano toe 'uli'i, uesia pe maumau'i. 'Oku 'i ai leva 'a e fiema'u kiate kinautolu kotoa pē 'oku nau ngāue ki he kava' ke nau ma'u ha 'ilo, taukei mo ha pōto'i ngāue fe'unga ke tokangaekina e tu'unga haisini 'o e kava'.

10.2: NGAahi POLOKALAMA AKO NGAUE

Ko e ngaahi me'a 'eni 'oku fiema'u ke fakakaukau'i 'i hono sivi'i e lēvolo 'o e ngaahi polokalama ako ngāue 'e fakahoko':

- natula mo e fa'ahinga koloa kava 'oku fakahoko 'aki 'a e pisinisi', mo 'enau malava ke faka'auha pe ta'ofi e mafola 'a e fanga ki'i siemu fakatupu mahaki'.
- anga hono ngaohi mo hono fa'o' 'o e kava', pehē ki ha ngaahi faingamālie ke uesia mei ha ngaahi 'uli pē siemu mei tu'a.
- natula mo e anga hono ngaohi mo hono teuteu'i e kava' kimu'a pea toki uta atu ki muli'.
- ngaahi founa ki hono tauhi 'o e kava'.
- mo e fuoloa hono tauhi 'o e kava' pea toki faka'aonga'i'.

10.3 FAKAHINOHINO MO E PULE'I

Ke toutou fakahoko ma'u pē hano sivi'i e ola 'o e ngaahi polokama ako ngāue na'e fakahoko', pehē ki hano toutou muimui'i, ke fakapapau'i 'oku fakahoko ma'u pē 'a e ngaahi founa ngāue totonu'. 'E fu'u fiema'u leva 'a e kau Pulengāue' mo e kau Takingāue 'i he Ngaohi'anga Kava' ke nau ma'u ha 'ilo fe'unga ki he ngaahi tu'utu'uni ngāue ki he Haisini 'o e Kava', koe'uhi ke nau malava 'o 'ilo'i 'a e ngaahi palopalema pe fakatu'utāmaki 'e ala hoko', pea ke nau lava 'o solova he taimi pē ko ia'.

10.4 NGAHI AKO TĀNAKI ATU

Ke toutou fakalelei'i foki 'a e ngaahi polokalama ako ngāue', koe'uhi' ko ha ngaahi 'ilo fo'ou 'e toe tāmaki mai. Pea ke fokotu'u foki ha founa ke fakapapau'i 'oku fe'ilongaki pē 'a e kau ngāue kava' ki ha ngaahi founa ki he malu mo e taau 'a e kava'.

FAKAMATALA MAKEHE FIKA 2: TATAKI: FEKUMI KI HE KOLOA KAVA

1. TAUMU'A:

- i. Fakataau ki he Lao Me'atokoni', kuo pau ke fokotu'u mo ngāue'aki ha founa ke lava pē 'e he ngaahi Kautaha Pisinisi' 'o 'ilo'i ko hai na'e uta mai mei ai e kava', ko hai 'oku fakataumu'a ki ai e uta', taumu'a ke faka'aonga'i (kai/inu) ki ai', pe ko e ha toe koloa kehe 'oku fakataumu'a ke ngaohi'aki'.
- ii. Ke 'i ai foki ha founa 'e lava ke kumi 'aki e kava' 'i he ngaahi vā'ihala kehekehe 'i hono ngaohi', mei hono tō, ki hono ngaohi', 'o a'u pē ki hono tufa fakamāketi'.

2. TATAKI:

'E ngāue'aki 'a e fakahinohino ko 'eni' ki he kava kotoa pē kuo fakatau atu 'e he kau ngoue', pea pehē pē foki ki he ngaahi ngāue'anga 'oku nau toe ngaohi ha koloa kehe mei he kava' mo kinautolu 'oku nau uta atu e kava' ki muli'.

3. KO E FATONGIA:

Ko e fatongia ia 'o kinautolu kotoa pē 'oku ngāue ki hono fefakatau'aki 'o e kava', 'a hono fakapapau'i 'oku ngāue lelei 'a e founga ki hono faka'ilonga'i mo hono kumi e koloa kava' he taimi kotoa pē. Ka hoko leva ha palopalema fekau'aki mo e malu 'a e kava' 'oku 'ikai lava ke solova, pea ko e fatongia leva ia 'o e tokotaha ngoue' ke ngāue ki ai.

I. NAUNAU

- i. Naunau ki hono Faka-fika 'o e ngaahi kofukofu kava' (fika 'o e uta, fa'ahinga 'o e kava', pepa fakamatala, etc.)
- ii. Naunau ki hono fakahokohoko faka-fika (tēpile, loka, etc.)
- iii. Mape 'o e ngoue'anga ke 'asi ai e ngaahi fa'ahinga kehekehe 'o e kava',
- iv. Hingoa mo e fakafika 'o e kau ngāue na'a nau fai 'a e ta'aki, ngaohi mo e hono fa'o 'o e kava'.

II. FOUNGA:

Ko e ngaahi me'a eni 'e hoko 'i hono faka-fika mo faka'ilonga'i 'a e kofukofu mo e uta kava kotoa pē kuo fakatau atu 'e he kau ngoue', pe ma'u 'e he kau fakatau kava' pe ngaahi ngaohi'anga koloa kava':

- i. 'I ai e fika faka'ilonga makehe 'o e kofu kava pe uta kava kotoa pē.
- ii. Fokotu'u ha fa'ahinga faka'ilonga makehe 'oku ne lava 'o tala 'a e fa'ahinga kava, feitu'u mo e taimi na'e ngaohi ai'.

Kapau kuo 'osi tuki 'a e kava' 'o efuefu, pea ko e ngaahi fakamatala leva eni 'e fiema'u ke fakahā ke fakafaingofua hano fakatotolo'i e:

- i. Feitu'u na'e fakahoko ai 'a hono sivi HACCP, fika lesisita, tu'asila mo e ngaahi fakamatala fakafetu'utaki kotoa pē.
- ii. Konga 'o e fu'u kava' (kata/ kakano pe uho) ke 'asi 'i he Fakamatala Fakapipiki 'i he kofukofu'.

FAKAMATALA MAKEHE FIKA 3: TATAKI: SIVI'I & 'ANALAI SO

1. TAUMU'A:

- i. Fakatatau ki he Lao Me'atokoni', 'oku kau hono toutou sivi'i e founga ngāue', ola hono fakalele 'o e ngaahi polokalama ako mo e ako ngāue', 'i he konga mahu'inga 'aupito ki hono fakapapau'i 'oku tonu hono fakahoko 'o e ngāue kotoa pē ki he koloa kava', fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni mo e fiema'u 'a e haisini ki he me'atokoni'.
- ii. Ko e sivi' ko ha ngāue faka-'ofisiale ia pea 'oku 'i ai e ngaahi tu'utu'uni fakalao ia 'o kapau 'oku 'ikai ke fakahoko fakatatau ki he fokotu'utu'u ko eni'. 'E malava ke fakahoko 'a e ngaahi sivi ko 'eni' 'i he ngoue'anga', fale fa'o'anga kava', falengāue ngaohi'anga kava', pē ko ha toe feitu'u pē kuo fokotu'u mo tu'utu'uni 'e he kau Ma'u Mafai Pule'.
- iii. Kuo pau ke talaki 'a e Sivi faka-lao kotoa pē, tukukehe 'o kapau 'oku 'i ai ha ngaahi palopalema fekau'aki mo e malu pe ko ha toe fa'ahinga fakalele ngāue makehe 'i he ngāue'anga 'oku ongo'i 'e he Potungae pe ko e Poate Pule Ma'u Mafai' ke sivi'i fakatu'upakē.

2. TATAKI:

'Oku fakataumu'a 'a e ngaahi fakahinohino ko 'eni' kiate kinautolu kotoa pē 'oku nau tō pe faama'i, ngaohi, fakatau atu pea mo uta atu e kava' pe koloa ngaohi mei he kava'.

3. KO E FATONGIA:

- i. Ko e fatongia ia 'o e kau ngoue', kau Ma'u Pisinisi', Kau Takingāue 'o e ngaahi fale tuku'anga mo ngaohi'anga kava', ke nau fakapapau'i 'oku fakahoko pea hokohoko lelei 'a e ngaahi polokalama ako ki he ako ngāue', hao mo e malu 'a e kava', founga ki hono faka'ilonga'i mo hono kumi', pea ke tauhi foki hono ngaahi lēkooti' telia ha fiema'u 'a e kau Ma'u Mafai'.
- ii. Ke fakafehu'i 'a e kau ngāue kotoa pē 'oku nau ngāue' ke nau fakamatala ki honau ngaahi fatongia takitaha, ke fakapapau'i 'oku nau mahino'i honau ngaahi fatongia' takitaha.

4. NGAAHI NAUNAU 'OKU FIEMA'U:

Ko e ngaahi naunau eni 'e fiema'u ki hono fakalele 'o e ngoue'anga':

- i. Ko ha mape 'o e ngoue'anga' ke hā ai 'a e ngaahi me'a 'oku 'i ai' mo e tu'u 'a e fa'ahinga kehekehe 'o e kava' 'i he ngoue'anga'.
- ii. Ha tohinoa pe pepa kuo lēkooti ai e taimi hono ta'aki, fahifahi mo fufulu, tauaki, mo hono fa'oaki 'o e kava'. Fakatokanga'i ange 'a e pau ke lēkooti mo e ma'u'anga vai na'e ngāue'aki 'oku ma'a' 'o kapau 'e fufulu pē 'a e kava' 'i he ngoue'anga'.
- iii. Ke hiki foki 'i ha pepa 'a e ngaahi founa ki hono fakakalakalasi, sivi, mo hono tokanga'i 'o e veve', ke malu'i 'a e ngaahi semipolo' mei ha'anau fefiohi pe 'ohofia 'e ha fa'ahinga 'uli pe siemu mei tu'a.
- iv. Ke lēkooti 'a e ngaahi ako mo e ako ngāue kuo fakahoko' ki he kau ngāue'.

Ko e ngaahi naunau leva 'eni 'e fiema'u ki he ngaahi fale mo e ngaahi falengāue, etc.:

- v. Ke 'i ai ha mape 'o fakahaa'i ai 'a e tu'u'anga 'o e ngaahi fale mo honau ngaahi fatongia takitaha, hangē ko e feitu'u ki hono tali ai e kava mata', feitu'u ke fufulu ai e kava', mo e feitu'u ke fakakalakalasi ai'. Kuo pau ke 'asi foki ai mo e feitu'u ke tauhi mo tokanga'i ai e veve'.
- vi. Ke 'i ai ha lēkooti ki he ngaahi maumau kuo hoko' mo e ngaahi ngāue 'oku fakahoko ke fakalelei'i 'aki e ngaahi maumau ko ia'.

5. FAKAHOKO 'O E NGAAHI SIVI:

'E hoko hono toutou sivi'i 'o e ngaahi founa fakahoko ngāue' ke ne fakamalohi'i 'a hono fakahoko totonu 'o e ngaahi founa ngāue' 'i he ngāue kotoa pē 'oku fai ki he kava', 'o fakatatau ki he ngaahi fiema'u 'oku hā 'i he Lao':

- i. Ke 'oua na'a toe si'isi'i ange he fo'i sivi 'e 2 'i he ta'u kotoa pē. Pea tātaki atu mo ha ngaahi sivi makehe ke muimui'i 'aki 'o makatu'unga pē 'i he lahi 'o e Maumau Lao'.
 - a. Ko e sivi' ke tomu'a talaki ia kimu'a, pea fai ha femahino'aki ki ai mo e ngaahi Kautaha Ngaohi Kava'. Ko e ngaahi sivi kimui' he'ikai ke toe talaki ia pea 'e toki fakahoko pē ia he taimi ngāue', 'i he 'api ngāue'.
 - b. Ko e ngaahi fakamole ki he sivi' ke fua pē ia 'e he tokotaha 'oku 'a'ana 'a e ngoue'anga', kautaha pē ko e ngāue'anga'.

- ii. Kuo pau ke fakahoko lelei 'e he 'Ofisa Ma'umafai pe Faisivi' 'a hono fatongia' 'o fakatatau ki he Lao':
 - a. Ko e sivi kotoa pē ke kamata'aki ia hano fakamatala'i 'o e taumu'a mo e kaveinga 'o e sivi'. 'E faingamālie foki heni ki he kau Pule' pe kau Ma'u Pisinisi' ke 'omai 'enau fakakaukau ki hono fakalele 'enau ngaahi ngāue takitaha, ako'i 'o e kau ngāue', ngaahi fehālaaki mo hono fakalelei'i', mo e ngaahi līpooti'.
 - b. 'E faka'osi 'aki e sivi' kotoa pē ha ki'i fakataha mo e Kautaha' pe kau ngāue', ke fakahā mo talanoa'i ai e ola 'o e sivi na'e fakahoko'.
 - c. Ka 'ikai ke muimui ha ngāue'anga ki he ngaahi makatu'unga na'e fai hono sivi'i', kuo pau leva ke 'oange ha faingamālie ki he Kautaha ko ia' ke ne fai ha ngāue fakalelei pea ke ne tali ha toe fokotu'utu'u 'a'ahi atu ki ai ke toe vakai'i'.
- iii. Kuo pau foki ke 'oatu ha fo'i tatau e lipooti 'o e sivi' ma'a e Kautaha' ke nau tauhi ko 'enau lēkooti.

TONGA
KAVA QUALITY
STANDARD